

УДК 821.133.1.09(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.26>

**ФУНКЦІОНУВАННЯ РОЗДУМІВ ПЕРСОНАЖІВ
У РОМАНІ ЖОРЖ САНД «ЛЕЛІЯ»**

**THE FUNCTIONING OF THE CHARACTERS' REFLECTIONS
IN GEORGE SAND'S NOVEL "LELIA"**

Сипа Л.М.,

orcid.org/0000-0002-1035-3104

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романської філології та компаративістики

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Розвідку присвячено вивченню філософського дискурсу у французькій прозі доби романтизму на прикладі роману Жорж Санд «Лелія». Увагу зосереджено на функціонуванні роздумів персонажів, що у поєднанні з філософською специфікою хронотопу та відтворенням образу героїні інтелектуального типу Лелії постають як ознака філософічності твору.

Стверджується, що міркування персонажів у художній цілісності жоржсандівського роману зосереджені на питаннях релігійного, а також естетичного змісту: осмисленні пошуку віри, істини, розмежуванні добра і зла, з'ясуванні суті земного щастя, прагненні до ідеалу та розумінні любові. Ідеться про роздуми головної героїні однойменного твору, а також поета Стенію, колишнього галерника Тренмора, священника Магнуса та сестри Лелії Пульхерії.

Головна героїня перебуває у постійних розмірковуваннях, цінуючи роботу думки та її активність. Лелія прагне віднайти Бога, вона бачить Його у кожному творінні. Сили для життя героїня черпає також в людях, що її оточують, хоча й схильна до усамітнення. Як і Стенію, Лелія має намір зрозуміти таємниці людського буття. Героїня констатує брак духовності у сучасному їй суспільстві. Водночас вона апелює до молоді, на яку покладає певні надії. Прихильником такої позиції постає Тренмор, котрого не покидають думки про моральний стан та ідейні переконання молодого покоління.

Окрема ніша відведена почуттю любові, котре трактується як високе і піднесене. Її сутність Лелія вбачає у тяжінні до Бога. Героїня звертає увагу також на любов до ближнього та кохання. Саме любов, на думку Лелії, об'єднує людей.

Роздуми у романі Жорж Санд «Лелія» позначені типово романтичною спрямованістю. Міркування персонажів характеризуються глибиною осмислення, універсальністю проблематики та масштабністю осягнення.

Ключові слова: романтизм, філософський роман, релігійний дискурс, роздуми, персонаж.

The article is devoted to the study of philosophical discourse in French prose of the Romantic era on the example of George Sand's novel "Lélia". The attention is focused on the functioning of the characters' reflections, which, in combination with the philosophical specifics of the chronotope and the reproduction of the image of the main female character's intellectual type Lélia, appear as a trait of the philosophical aspect of the novel. It is asserted that the characters' reasoning in the artistic integrity of George Sand's novel focuses mainly on the issues of religious, as well as aesthetic content: understanding the search for faith and truth, distinguishing between good and evil, clarifying the essence of earthly happiness, striving for the ideal and understanding of love. It is, first of all, about the main character's thoughts of the novel of the same name, as well as poet Stenio's, the former galley rower of Trenmore, priest Magnus and Lélia's sister Pulcheria.

The main character is in constant reflections, appreciating the work of thought and its activity. Lélia strives to find God, she sees Him in every creation. The female character also draws strength for life from the people around her, although she is prone to solitude. Like Stenio, Lélia intends to understand the mysteries of human existence. She states the lack of spirituality in modern society. At the same time, she appeals to young people, on whom she sets certain hopes. Trenmore is a supporter of this attitude and who does not abandon thoughts about the moral condition and ideological beliefs of young people.

A separate niche is given to the feeling of love, which is interpreted as high and sublime. Lélia sees its essence in attraction to God.

The reflections in George Sand's novel "Lélia" are marked by a typically romantic orientation. The reasoning of the characters is characterized by the depth of understanding, the universality of the issue and the scale of comprehension.

Key words: Romantic era, philosophical novel, religious discourse, reflections, character.

*«Лелія» не є ні трактатом, ні діалогом,
а уявною спробою життя думками.*
П'єр Ребу [7, LIII]

Постановка проблеми. У добу романтизму настає новий етап у взаємодії літератури та філософії. Для цього періоду характерним є асоціювання філософії з роздумами щодо питань мистецтвознавчого, історіографічного та релігійного вимірів. Саме в такому ракурсі філософія пронизує художню літературу того часу. До художніх творів додаються також розлогі міркування психологічного, ідейно-духовного та суспільно-політичного змісту. Роздуми як автора, так і персонажів широко представлені у художньому доробку Жорж Санд. Для міркувань, що мають місце у романній творчості письменниці, властива типово романтична спрямованість в аспекті осмислення мистецтва, а також історії, релігії й самої філософії. Жорсандівські персонажі розмірковують і над власною долею та долею суспільства загалом, прагнуть змінити світ на краще. Їх хвилюють пошуки істини та ідеалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роздуми відіграють вагомий роль у романі Жорж Санд «Лелія», що вперше вийшов друком у 1833 р. та згодом побачив світ у новій редакції у 1839 р. Саме останній текст твору ввійшов до зібрань творів Жорж Санд, що видавалися у Франції, а також до російськомовного варіанта перекладу. Перекладу українською мовою немає.

Заслужують на увагу розлогі критичний огляд, примітки та післямова до твору за авторством французького літературознавця П'єра Ребу [7; 8]. Згадане видання було дещо оновлене у 1985 р. та вкотре побачило світ з нагоди двохсотріччя від дня народження Жорж Санд у 2004 р.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. до вивчення різних граней художньої цілісності жорсандівського

роману вдавалися такі зарубіжні науковці, як Ізабель Хуг Нагінскі [5; 6], Еллін Бонд Сіверт [11] та Рішар Грант [4]. Важливість філософського аспекту підкреслює П. Ребу в передмові до роману [7], а також сучасні дослідниці Ізабель Хуг Нагінскі [6] та Франсуаза ван Россом-Гійом [9]. В українському літературознавстві Людмила Мироненко, характеризуючи поетику французького роману доби романтизму, апелює до особистісних моментів у художньому світі твору «Лелія» [1, с. 76]. Філософські домінанти у романі Жорж Санд окреслено у нашій статті [3], окремо висвітлено образ героїні інтелектуальної спрямованості у названому творі [2].

Постановка завдання. Пропонована розвідка спрямована на аналіз та інтерпретацію функціонування міркувань персонажів як складника філософського дискурсу в романі Жорж Санд «Лелія».

Виклад основного матеріалу. Роман Жорж Санд «Лелія» побудований у формі обміну думками за посередництвом листів та через розмови й дискусії персонажів, тому діалоги й монологи посідають неабияке місце у відтворенні змісту твору. А за з твердженням П. Ребу, влучніше було б вдатися до назви «Думка Жорж Санд у 1833 р.» («La Pensée de George Sand en 1833») [7, I]. Саме цей заголовок, як переконаний літературознавець, точніше передав би суть твору. Близькими у цьому плані є такі художні напрацювання Жорж Санд, як «Листи мандрівника» («Les lettres d'un voyageur»), «Спіридїон» («Spiridion») та «Сім струн лір» («Les Sept Cordes de la lyre»).

П. Ребу класифікує типи думок, що мають місце у творі, поділяючи їх на «вузькі» (побутові або ж зосереджені на психологічному стані того чи іншого персонажа) та масштабні. [7, LX]. Міркування, що домінують у «Лелії», характеризуються універсальністю, вони охоплюють певне коло проблем того часу. Ці роздуми є значущою складником філософського дискурсу у творі.

Одне з суттєвих місць у романі «Лелія» посідає осмислення релігії, утворюючи релігійно-філософський пласт твору, зосереджений на проблематиці віри та пошуку істини. У творі простежуються численні внутрішньотекстові маркери релігійної філософічності, як-от біблійні ремінісценції, згадування імен та прізвищ подвижників християнства, релігійних учень та змалювання уявного образу священика Магнуса.

Роздуми релігійного змісту часто передаються через судження головної героїні. Християнська релігія, яку обрала Лелія, відповідала її прагненням, «вливала в душу благодатну ніжність і, подібно до цілющого бальзаму, лікувала рани душі»¹ [10]. Лелія вірить, що Бог вкладає своє благоговіння в кожного, щоб людина знову і знову поверталася до добра і до Бога. Щодо зла, то, за переконаннями героїні, в дохристиянські часи люди його не знали, вони вірили в божества та були непохитними у своєму язичництві.

Водночас Лелія невдоволена земним життям і нерідко запитує сама себе: «Чому постійно доводиться страждати від того, що хочеш щастя, яке постає перед нами кожен раз в ореолі краси, витає в наших мріях і ніколи не спускається на землю? Не тільки наша душа страждає від відсутності Бога, а й наші очі та наше тіло страждають від байдужості, або ж суворості неба» [10]. Причиною такого стану, на думку Лелії, є потреба людини «неодмінно виправити і переробити творіння Боже», а також нищити «утроби» своєї годувальниці та виснажувати її ґрунт. Коли земля стає неспроможною задовільнити запити людини, «душа піднімається вище і залишає землю, щоб викрасти з неба вогонь Прометея; але збившись зі шляху в темряві, вона зупиняється на своєму шляху і падає – це Бог, бачачи її сміливість, простягає долоню і затуляє їй сонце» [10]. Сама героїня розповідає, що вона все більше прагнула до Бога коли земля не оправдовувала її очікувань: «Я взивала до Нього в тиші полів... Мені було радісно залишатися там, щоб днями і навіть цілими місяцями линути думками до кращого майбутнього» [10].

Нестримне прагнення головної героїні до Бога підтверджує поет Стенію. Він ділиться своїми думками: «Я розумію, Леліє! На жаль, я розумію! Ви можете любити тільки Бога! Ваша душа може знайти собі заспокоєння і жити тільки на небесах! Коли ви, в години роздумів, охоплені поривом почуттів, дивилися на мене з любов'ю, ви помилялися: ви думали про Бога, ви прийняли людину за ангела» [10]. Лелія вбачала Бога у кожному

його творінні. У ближніх вона теж черпала силу для того, щоб жити.

Духовні поривання Стенію відрізнялися від позиції щодо цього Лелії. На думку поета, католицька церква є єдиним храмом, досить великим, древнім та міцним, щоб умістити все людство і захистити його, але вона є лише «єдиним» і «неподільним» «культу», необхідним для суспільства. За словами Стенію, католицизм є «єдиною», «ясно представленою» і просто сформульованою «високою мораллю», що покликана пом'якшити «дикі звичаї і висвітлити темні закутки свідомості» численних націй. Цікаво, що Стенію зіставляє філософію та церкву, відводячи право вишості церкві. Він розмірковує: «Наскільки я знаю, жодна сучасна філософія не дійшла до такої досконалості, як церква, і жодна з них не здатна освітити нації таким ясным світлом» [10].

Роздуми Стенію торкаються також тлумачення людини, котра спроможна виявити велич духу, ні в що не вірить та нічого не боїться. За переконаннями поета, сильну людину не лякає «відплата в загробному житті», вона не боїться ані Бога, ані людей, ані самої себе, усвідомлюючи всі наслідки своїх учинків та беручи на себе відповідальність за них. Стенію трактує сильну особистість як людину, котра «не намагається забезпечити собі спокійне майбутнє і не біжить від жодних небезпек сьогодення» [10]. Сильна людина, на думку персонажа, є також мудрою, бо вона «спрощує систему своїх радощів» [10]. Далі думки Стенію щодо людини зводяться до твердження про те, що кожен повинен уважно вивчити самого себе, не піклуючись про когось, і робити тільки те, що йому подобається, за умови, що буде це робити дуже розумно. Такою Стенію вважає «мораль століття», в якому живе.

Якщо Стенію шукає відповіді на запитання стосовно сутності людини, її місця та ролі в суспільстві у власних здогадках та припущеннях, то Лелія прагне проникнути в таємниці людського буття за допомогою книг, до яких додаються її власні рефлексії. Хоча у години роздумів про сенс свого існування Лелія прагне самотності, щоб зібратися з думками та шукати відповіді у собі.

Героїня цінує роботу думки, її рух. Думка в стані спокою для неї – це шлях «без керма і без вітрил по рівному, похмурому морю» [10]. Лелія говорить: «Краще вже буря, краще громи і блискавки: ти, принаймні, бачиш себе, відчуваєш, що гинеш» [10]. За свідченням Стенію, Лелія зловживає розмірковуванням. Але у важкі хвилини жінку підтримують страждання. «Вони відривають нас від землі і дають нам силу піднятися до неба,

¹ Тут і далі переклад з французької наш. – Л. Сипа.

проклинати і кричати» [10], – мислить героїня. Людина, яка не страждала, для Лелії нічого не варта: «Це недосконала істота, марна сила, грубий і нікудишний матеріал, який різець майстра може легко розколоти, намагаючись надати йому якоїсь форми» [10].

Про людські страждання також розмірковує друг Лелії Тренмор. «Якраз перенесене людиною глибоке хвилювання, – переконаний персонаж, – «мало б розбудити в людині співчуття і доброту <...>, нещастя здатне розбестити тільки слабкі душі; сильні, проходячи через нього, очищаються» [10].

Лелія почувається спокійною, шукаючи справжню мудрість та безпосередній шлях до свого вдосконалення, обравши свій «особливий різновид загальної релігії»: «Я шукала найбільш чіткого вираження цієї релігії ідеального, яка була мені потрібна» [10]. Так, у монастирі вона знає, в яких положеннях християнської моралі шукати опори, щоб проповідувати дорогі її серцю погляди (чистоту думок, піднесеність почуттів, зневагу до марнослів'я та прагнення до нескінченної любові).

У часи, коли Лелія ненавидить себе або ж зневажає, вона часто задається питанням: «Чи створив мене Господь в день гніву, або апатії, в день божевілля, або ненависті до творинь рук своїх...» [10]. У такі хвилини героїня не знає кого звинувачувати у своєму нещасті, вона охоплена поривами злоби та обурення, страждає від страху, що «Бога немає». Тоді вона знову поривається «шукати Його і на землі, і на небі, і в пеклі, тобто у себе в серці». «І скільки б я не напружувала думку, мені його не досягти» [10], – хвилюється Лелія. Коливаючись між вірою і невір'ям, героїня втрачає спокій. Амплітуда її емоцій при цьому надзвичайно велика, включаючи кардинально протилежні почуття. По кілька разів на день вона здатна переходити від ніжності до ненависті. Свій стан у години таких роздумів та емоційних перепадів героїня пояснює так: «Коли людина ступає по краю між запереченням і затвердженням, коли вона думає, що досягла уже мудрості, вона найбільше добожевілля» [10]. Придивляючись до своєї сили, Лелія «побачила божественне начало в тій величезній фізичній стійкості, яка допомагає тваринам переносити всі жорстокості природи, в тій величезній гордості, з якою людина заперечує безжальні рішення божества, і в тому великому смиренні, з яким вона їх приймає» [10].

Таке бачення Лелії не поділяє її сестра Пульхерія. Зазначені думки Лелії вона вважає «тлумаченням гордої філософії». Пульхерія спростовує релігійні погляди Лелії, зокрема щодо

віри, називаючи їх «власним творінням» сестри. Вона переконана, що Лелія вміє нав'язати іншим своє бачення, після чого погоджується «скоритися перед новою вірою», тобто сама пояснює і переробляє її так, як їй заманеться. На відміну від Пульхерії, лікар Лелії називає останню філософом, із повагою схилиючись перед нею.

Щодо Пульхерії, то думка про існування неба та пекла не є для неї чужою. За її словами, небо було приготоване для тих, хто найбільше страждає і хто у своєму терпінні віднайшов у собі сили «радісно посміхнутися» і «благословити Бога»; пекло – для тих, кому дісталася краща доля і хто не зумів її оцінити [10]. Таким чином, Пульхерія, незважаючи на своє падіння в очах суспільства, зображена людиною віруючою, котра визнає існування Бога, тоді як Лелія, яка веде «суворе» і «всіма шановане життя», в моменти відчаю готова заперечити все добро на своєму шляху і навіть відректися від Бога.

Ще одним питанням, над яким розмірковує Лелія, є брак духовності у сучасному їй суспільстві. На думку героїні, суспільство перебуває в хаосі й нехтує законами природи. Воно не прислухається до «голосу розсудливості», по-справжньому не є прив'язаним до простодушної віри своїх предків та не живе «благочестивим» і скромним життям, а віддається спокусам «марнославної філософії». Суспільство, як уважає Лелія, само зруйнувало певні аспекти духовного життя, котрі ще жевріють в закутках свідомості і чекають пробудження. Надії можна було б покладати на молодь, але перешкодою постає її недосвідченість.

Думки Лелії стосовно людства цілковито поділяє Тренмор, котрий вважає тогочасне покоління приниженим, оскільки воно породжує «сильних людей» (замість того, щоб створювати «могутність націй»). Думки про молодь, її моральний стан та ідейні переконання не покидають Тренмора. Він заявляє: «Ця молодь лякає мене: вона безладно набундючена у своїй гордині, у неї немає нічого святого у справі, яку вона готується здійснити, вона шукає тільки войовничих почуттів і крикливих перемог. Коли вона починає розмірковувати про майбутнє, їй немає діла ні до порядку, ні до справедливості. Вона опановує майбутнє і вносить у нього всі помилки і всі беззаконня минулого. Що ж буде робити молодь, коли восторжествує і що станеться з людством, якщо воно зазнає невдачі? О, сумні часи, коли перемога лякає так само, як поразка!» [10]. Стенію, котрий дізнається про Тренмора з розповідей Лелії, не сумнівається у тому, що останній «більше

філософ, ніж християнин, більше стоїк, ніж людина релігійна, і в його розумінні сила не поступається вірі, ані наполегливість – каяттю» [10].

Викликають зацікавлення у художньому світі роману також міркування Лелії щодо любові. Любов героїня розглядає як почуття шляхетне, «освячене боротьбою і жертвою», що спонукає до великих вчинків і триває довгими роками. Сутність любові Лелія вбачає до тяжінні до Бога, а також веде мову про любов до ближнього та кохання. Людина, як уважає Лелія, не може жити відокремлено від інших. Усамотнення є корисним, якщо воно допомагає зосередитися на певних питаннях чи проблемах, зрозуміти себе, якщо не триває довго і не є постійним. Цілковита самотність швидко руйнує здоров'я та є проти-природною, бо «навіть первісна людина прагне до спілкування, а високорозвинені тварини виживають тільки тоді, коли діють спільно» [10].

Об'єднувати людей, за словами героїні, можуть любов, шлюб, родина, сім'я, а коли людина залишається одна і відмовляється від необхідного для неї оточення, вона страждає і живе лише наполовину. Лелія погоджується з християнським твердженням про те, що безмежною є Божа любов. Героїня додає, що життя людини складається, з одного боку, з любові, яка направлена на Всесвіт і до Господа, а з іншого – із «земної» любові, котра спрямована до іншої людини.

Поступово Лелія знаходить себе в аскетичному способі життя. Перебуваючи в монастирі, кожного дня вдосвіта, ще задовго до світанку, героїня прогулюється на кладовищі монастиря, маючи намір «відпочити від життя». Такі мандрівки навіюють уже інші роздуми героїні: «Для чого це відокремлене життя, для чого роздуми? Хіба серед цих зруйнованих могил я менше страждала, ніж серед людської суєти? Який сенс філософії, якщо вона здатна лише помножити страждання людини? Який сенс релігії страждання і покути, якщо її мета – шукати страждання замість того, щоб їх уникати?» [10].

Висновки. Зазначимо, що роздуми персонажів посідають важливе місце у художній цілісності роману Жорж Санд «Лелія» та вказують на філософський аспект твору. Міркування у романі зосереджені навколо питань релігійного та естетичного змісту. Домінантна релігійна філософічність художньої концепції Жорж Санд визначається проблематикою пошуку віри та прагненням віднайти Бога. При цьому людина зображена як така, що невдоволена ані земним життям, ані земним щастям. В естетичному розрізі в художньому світі роману значущими є міркування щодо сутності любові. Універсальною постає любов, спрямована до Бога. Превалюють у романі роздуми самої героїні щодо вказаних напрямів. До них додаються та їх доповнюють рефлексії інших персонажів, насамперед Тренмора та Стенію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мироненко Л. Проблемы французской романтической прозы I-ой половины XIX века. Жанрово-стилевые искания. Поэтика. Донецк : Дон ГУ, 1995. 155 с.
2. Сипа Л.М. Романтичний образ героїні інтелектуального типу у романі Жорж Санд «Лелія». *Philological sciences, intercultural communication and translation studies: theoretical and practical aspects: international scientific and practical conference, February 26–27, 2021. Vol. 1. Venice: Baltija Publishing, P. 126–129. DOI : 10.30525/978-9934-26-039-1-32*
3. Сипа Л. Філософський дискурс у французькому романтичному романі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. Харків, 2016. № 74. С. 258–263. DOI: 10.25313/2520-2057-2018-16-4152*
4. Grant R.B. George Sand's «Lélia» and the Tragedy of Dualism *Nineteenth Century*. Vol. 19. № 4. P. 499–516.
5. Naginski I. George Sand mythographe. Clermont-Ferrand : Presses universitaires de Blaise Pascal, 2007. P. 33–82.
6. Naginski I. Lélia, ou l'héroïne impossible. *Études littéraires*, 2003. № 2–3. P. 87–106.
7. Reboult P. Introduction *Sand. G. Lélia*. – Paris : Garnier Frères, 1960. P. I–LXV.
8. Reboult P. Accueil de Lélia en 1833. *Sand G. Lélia*. Paris : Garnier Frères, 1960. P. 585–595.
9. Rossum-Guyon F. van. Puissance du roman : Gerge Sand. *Romantisme*. 1994. Vol. 24. № 85. P. 79–92.
10. Sand G. Lélia. URL : <https://beq.ebooksgratuits.com/vents/sand-lelia.pdf>.
11. Sivert E. B. Lélia and Feminism *Yale French Studies*. 1981. № 62. P. 45–66.